

חוברת לימוד והגות

חנוכה

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "חנוכה: מעוז צור, שירת הגלויות": מדוע החכם עדיף על הנביא, מדוע היום שבו תורגמה התורה היה יום אבל, מה פירושן של שלוש־עשרה הפרצות בחומה, ומדוע נס של שבעה ימים נחגג שמונה ימים.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חנוכה

01	החכם עדיף על הנביא
02	היום שבו תורגמה התורה היה יום אבל
03	החגים שקבענו בעצמנו
04	עגל הזהב לא היה המרת דת
05	האישה שדחו
06	מדוע התנכלו היוונים ללוח השנה?
07	כששני אורות מצטלבים
08	שלוש־עשרה פרצות שגדרו
09	"וטמאו כל השמנים"
10	פך השמן אינו מופיע בתפילותינו
11	הנס נמשך שבעה ימים: מדוע לחגוג שמונה?
12	לזמן יש מבנה

הצגה

ברגע שהפילוסופיה היוונית מופיעה, המחשבה הנבואית משתתקת: היא נידונה לדממה. אפשר היה לחשוב שהכול אבוד. אבל חכמינו משיבים בנוסחה מפתיעה: "חכם עדיף מנביא".

השאלה

כיצד יכול החכם לעלות על הנביא, המקבל את הדבר ישירות מלמעלה?

התשובה

"חכם עדיף מנביא".

הנביא מקבל את מה שמוסרים לו מלמעלה ומשחזר אותו למטה. החכם, לעומתו, הוא מי שבכוחות עצמו מגלה את המחשבה הנבואית. זה מה שעשו חכמינו באמצעות התורה שבעל פה.

והתורה שבעל פה נמצאת מעבר לחורה שבכתב. הלוחות הראשונים של התורה שבכתב נידונו להישבר, בגלל עגל הזהב.

וכך, ברגע שבו טענה יוון להעמיד פילוסופיה במקום הנבואה, קול הנביאים לא נדם: הוא המשיך לרטוט על שפתי החכמים, המתמסרים לגילוי סודות התורה.

מסקנת הרב

החכם הוא מי שבכוחות עצמו מגלה את המחשבה הנבואית.

לקח לשולחן

לקבל תשובה מוכנה, או לחפש אותה בעצמנו: איזו מהן משנה אותנו יותר? איזו שאלה בתורה היינו רוצים לחפור בה יחד השבוע, במקום לחכות שיתנו לנו את התשובה?

הצגה

חכמינו השוו את תרגום התורה ליוונית ליום שבו נעשה העגל בישראל. יהודי אלכסנדריה שמחו בו; תושבי ירושלים עשו אותו ליום אבל. ובכל זאת, חכמינו אישרו את המהלך.

השאלה

אותו מאורע, שמחה מצד אחד ואבל מצד שני: מדוע אישרו אותו חכמינו ככל זאת, ובאיזה תנאי?

התשובה

"יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם" (בראשית ט, כו).

יהודי אלכסנדריה שמחו על שיוכלו להפיץ את תורת המקרא באנושות. תושבי ירושלים ראו בכך דרך להגביל את היקפו של דבר המקרא, בתרגומו לשפה אחרת.

ובכל זאת, חכמינו אישרו את התרגום, באמנם שיופיו של יפת צריך לשכון רק באוהלי שם. יופייה של המחשבה היוונית, של האמנות היוונית, של הטכנולוגיה, של הפילוסופיה, יכול למצוא את מקומו באוהל שם — בתנאי שלא יהיה רצון להעמיד את מחשבתה במקום מחשבת התורה, ולא להפוך את המחשבה המתנגלת לדבר שגורתי.

אפילו המצוות הנראות טבעיות, כמו "לא תגנוב, לא תרצח", אנו מקפידים לתת להן גוון של התגלות, כדי להעמידן מעבר לפירוש מצומצם במישור האנושי.

מסקנת הרב

יופייה של המחשבה היוונית יכול היה למצוא את מקומו באוהל שם, בתנאי שלא יהיה בו רצון להחליף.

לקח לשולחן

יש בבתינו הרבה יופי שבא ממקום אחר, ויש לו זכות להיות שם. אבל באיזה אוהל? יציין כל אחד דבר שהניח לו להיכנס בלי לקבוע לו גבול.

הצגה

"לך נאה לשבח". חכמינו אמרו שאם כל הקרבנות יתבטלו, קרבן התורה יישאר. ויש המוסיפים שאם כל המועדים ייבטלו, חנוכה ופורים לא ייבטלו.

השאלה

מדוע יהיו חגים שקבעו חכמינו בני קיימא יותר מן החגים שנתנה התורה?

התשובה

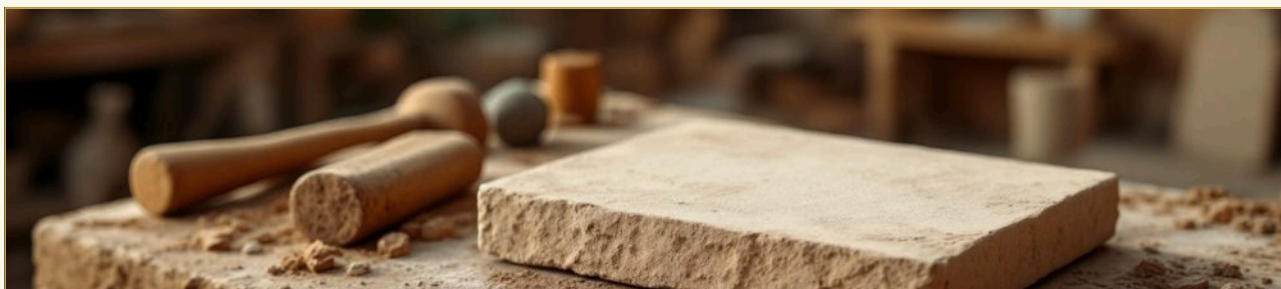
שאר החגים ניתנו בידי הבורא לעם ישראל, ואנו שימשנו רק כמקבלים. אבל שהחג יתגלה על ידינו וייקבע על ידינו, כמו פורים וחנוכה — זה האידיאל. ויש דמיון בין החגים האלה של רבותינו לבין חגי התורה. פורים עונה לשבועות: התורה ניתנה לעם, והלוחות הראשונים נשברו; אבל כשנמלט העם מניסיון ההשמדה של המן, "קיימו וקבלו היהודים" מרצונם. וחנוכה ממשיך את סוכות, חג הפתיחות, שבו אנו יוצאים מבתינו כדי לא להתכנס בערכינו שלנו, ולשאוף לחלוק אותם עם אחרים.

מסקנת הרב

שהחג יתגלה על ידינו וייקבע על ידינו, כמו פורים, כמו חנוכה — זה האידיאל.

לקח לשולחן

מה שמקבלים מוכן שומרים פחות טוב ממה שבנינו בעצמנו. איזו מסורת משפחתית המצאנו יחד — ואיזו נוכל לקבוע השנה?

הצגה

ארבעים יום קודם לכן חזה העם בהתגלות סיני, שמע את קול ה', חש את הפחד. והנה הוא משתחוה לעגל זהב. הרב מסרב לראות בכך כפירה גרידא.

השאלה

מה עשה העם באמת למרגלות סיני — ומדוע נפסלו הלוחות השניים בידי האדם?

התשובה

"פסל לך שני לוחות אבנים כראשנים" (שמות לד, א).

למעשה, העם לא המיר את דתו: הוא פשוט צמצם. הוא צמצם את התורה לדחפי הלב האישיים שלו, לאמונתו הקטנה, לדרך שבה הוא חש אותה ומפרש אותה. הוא לא ביקש לגלות אותה ולפענח את סודותיה. הוא עשה ממנה פולחן. ולעשות מן התורה פולחן, זהו עגל הזהב.

תנועת עגל הזהב הזו לא נעלמה, היא עדיין קיימת היום. היא שעומדת ביסוד שבירת הלוחות.

תורה שצומצמה לפולחן אינה שווה. לכן מוטב שהאדם יעצב את הלוחות, וה' יכתוב את התורה על הלוחות שעיצב האדם. שכן צריך תרומה של האדם, ותרומה זו היא שתצדיק את חג החנוכה.

מסקנת הרב

לעשות מן התורה פולחן, זהו עגל הזהב.

לקח לשולחן

היכן צמצמנו את התורה להרגל, לדרך "שלנו" להרגיש אותה, בלי לבקש להבין אותה? יאמר כל אחד מצוה שהיה רוצה סוף סוף לגלות את טעמה.

הצגה

אישה אחת, תמנע, מבקשת להיכנס למשפחת אברהם. אברהם דוחה אותה, יצחק דוחה אותה, יעקב דוחה אותה. אז היא נישאת לאליו, בנו של עשו, כדי להשתייך בכל זאת למשפחה זו. מאיחוד זה ייוולד עמלק.

השאלה

מדוע סגרו האבות את הדלת, אף במחיר לידתו של עמלק?

התשובה

"ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליו את עמלק" (בראשית לו, יב).

חכמינו שאלו אם לא היה מוטב למנוע את לידת עמלק מדחייתה של אישה שרצתה בכל מחיר להיכנס למשפחת אברהם. התשובה היא שכל עוד המשפחה אינה מגובשת היטב, הכנסת יסוד זר לתוכה מסכנת את קיומה. לא קיבלו באים חדשים, כדי לא לפגוע במבנה העוברי של נשמת ישראל.

לכן גם לא היו בנות בצאצאי האבות, רק בנים — מלבד יוצאת דופן אחת, דינה, שגורלה היה טרגי.

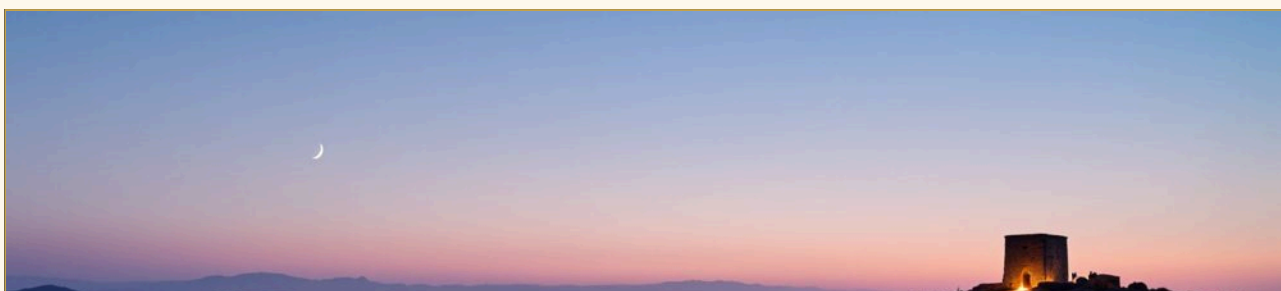
אבל כשנולד יוסף, יעקב מחליט לשוב, ושמו נעשה ישראל: שם הזהות השלמה. מעתה הזהות יכולה להיפתח.

מסקנת הרב

כל עוד המשפחה אינה מגובשת היטב, הכנסת יסוד זר לתוכה מסכנת את קיומה.

לקח לשולחן

האם משפחה, קהילה, צריכה קודם כול להתגבש לפני שתיפתח? מתי פתחנו את דלתנו מהר מדי — או, להפך, דחינו מישהו שהיה ראוי להיכנס?

הצגה

"יוונים נקבצו עלי", אומר השיר. היוונים קיבלו את המחשבה היהודית, אבל בהפשיטם אותה מאופייה המתגלה. גזרותיהם כווננו לשלושה דברים: לימוד התורה, המילה, והשבת עם לוח השנה.

השאלה

מדוע שלטון הסוכל את המחשבה היהודית תוקף דווקא את הזמן — את השבת ואת ראש החודש?

התשובה

"יוונים נקבצו עלי אזי בימי חשמונים" (מעוז צור).

בעיני היוונים, אם האל ברא את העולם, לא יצמצם את עצמו לניהולו: אין לו עניין בבעיותיהם של בני האדם, ועל הנבראים ליטול את האחריות לידיהם. הפילוסופיה היוונית תצמצם אפוא את כל המחשבה הנבואית למחשבה רציונלית; כל מה שאינו כפוף לשכל נעשה פסולת של מחשבה.

מכאן גזרותיהם: לאסור את לימוד התורה, מבחינת הרוח; את המילה, בגוף; ואת השבת, עם לוח השנה העברי.

ולתקוף את ניהול הזמן, המתחיל בקדושת השבת; להתעלם מכוחו של העם היהודי לקדש את הזמן באמצעות ראש החודש; לבזות את המילה כדרך להשלים את בריאת האדם; ליטול מן הלימוד את אופיו המתגלה — היה בכך כדי לדון את העם היהודי להתבוללות, להתקיים רק כקהילה בין האומות.

מסקנת הרב

היה בכך כדי לדון את העם היהודי לתנועת התבוללות.

לקח לשולחן

מי קובע את קצב השבוע שלנו: אנחנו, או העולם שסביבנו? מה ביומן שלנו עדיין מקדש את הזמן, במקום רק למלא אותו?

הצגה

יוון היא האמנות, הפילוסופיה, המתמטיקה, הטכנולוגיה. ובכל זאת קראו לה חכמינו "חושך". הרב מזכיר את פגישתו של אלכסנדר מוקדון עם הכהן הגדול, שיצא לקראתו בבגדי כהונתו: רגע שבו יכול היה מסר לעבור.

השאלה

כיצד יכולה התרבות המבריקה ביותר של העת העתיקה להיקרא "חושך"?

התשובה

יוון זו "חושך", משום שהחשיכה את עיניהם של ישראל.

הכהן הגדול אמר, כביכול, לאלכסנדר: היזהר, יש דרך לאפשר לשתי התרבויות האלה לחיות זו לצד זו, בתנאי שמכירים בכך שקול הנביאים לא נדם ושהוא ממשיך לרטוט על שפתי החכמים. למרבה הצער, המסר הזה לא נשמע.

לכן אמרו שיוון היא חושך: "שהחשיכה עיניהם של ישראל". כיצד יכול אורה של יוון, עם כל אמנותה וכל מדעיה, להחשיך? זה המפגש של שני אורות גדולים. כששני אורות מצטלבים והאחד רוצה לכפות את עצמו על השני, הוא יוצר אזור של צל.

אזור הצל הזה הם כל אלה שנכנעו לקסמי המחשבה היוונית. זה "נקבצו עלי": מצור לא צבאי, אלא תרבותי.

מסקנת הרב

הצטלבותם של שני אורות, כשהאחד מבקש לכפות את עצמו על השני, יוצרת אזור של צל.

לקח לשולחן

בזוגיות, בחברות, במשפחה, שני אורות מצטלבים. כשהאחד רוצה לכפות את עצמו, הצל יורד. היכן אצלנו אישיות מבריקה מכבה אחרת בלי שהיא רוצה בכך?

הצגה

"ופרצו חומות מגדלי". סביב המקדש היו שלוש־עשרה חומות, שלוש־עשרה נקודות בקרה: אי אפשר היה לעבור בחופשיות, שכן יש היררכיה בקודש. היוונים פרצו בהן שלוש־עשרה פרצות.

השאלה

למה כוונו שלוש־עשרה החומות האלה — ומדוע גדרו החשמונאים את הפרצות במקום לבנות חומות אחרות?

התשובה

שלוש־עשרה מידות הרחמים, שנתגלו למשה אחרי חטא העגל (שמות לד, ו-ז).

שלוש־עשרה נקודות הבקרה האלה הקבילו לשלוש־עשרה המידות שבהן מנהל ה' את עולמו, הנזכרות אחרי חטא העגל. כשמשה מבקש לדעת את הדרך שבה ה' מנהל את העולם, הוא משיב לו: הנה, אלה שלוש־עשרה החומות. היוונים הרסו אותן, פרצו בהן פרצות.

כשהחשמונאים ניצחו, לא בנו חומות אחרות: הם רק ניסו לגדור את הפרצות. מדוע? משום שהחיים המשותפים בין שתי התרבויות האלה אינם נשללים, בתנאי שכל אחת מכירה בגבולותיה.

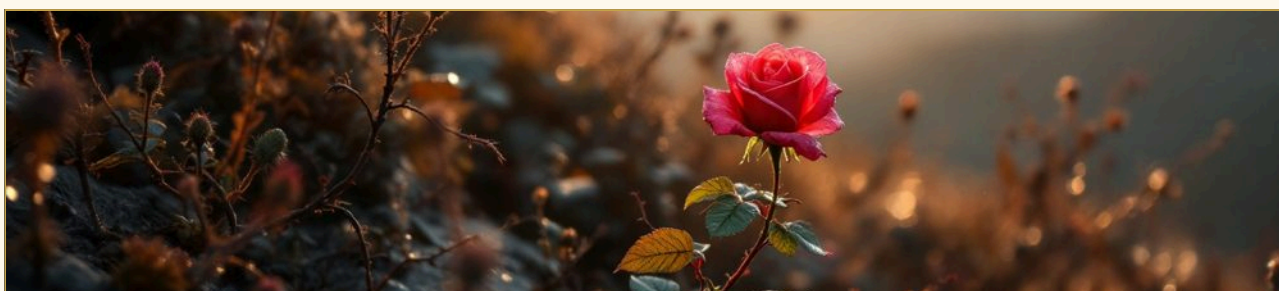
לא כל אחד יכול להיכנס לקודש הקודשים. היוונים, לעומת זאת, רצו דמוקרטיה המצמצמת לאחידות, שבה שום דבר אינו מבחין עוד בין הדרגות.

מסקנת הרב

האפשרות של חיים משותפים בין שתי התרבויות האלה אינה נשללת, בתנאי שכל אחת מכירה בגבולותיה.

לקח לשולחן

משפחה זקוקה לדלתות פתוחות ולדלתות הנסגרות. אילו "פרצות" הנחנו להיפתח אצלנו — והאם צריך לבנות חומה, או רק לגדור?

הצגה

"וטמאו כל השמנים", אומר השיר. הרב נעצר על המילה "כל". שמן טמא בוער לא פחות טוב מכל שמן אחר. אם כן, מה באמת טימאו היוונים?

השאלה

מה פירוש "לטמא", אם אין זה למנוע מן השמן לבעור?

התשובה

"וטמאו כל השמנים" (מעוז צור); השושנים, השושנה בת שלושה־עשר העלים שבוהר.

אין הכוונה לשמן החומר. אלה כל האורות שיכלו לבוא מחומר אטום ולהאיר את העולם, ונשארו כחומר גלם.

שכן הטומאה היא כשהחומר אינו מפיק את האנרגיה שלו, כשאינו מפתח את הפוטנציאל שלו, כשאינו מגיע לתכליתו.

הזוהר משווה את כנסת ישראל לשושנה בת שלושה־עשר העלים, הצומחת בראש מורם בין הקוצים והדרדרים. מה שמצאו, "מנותר קנקנים", הוא כדי להדליק יום אחד. אז היה צריך להיות בלתי מתפשר בטהרה, כלומר בכוח האנרגיה שאפשר להפיק מחומר הגלם עצמו — וזה חל על כל יסודות הבריאה.

מסקנת הרב

הטומאה היא כשהחומר אינו מפיק את האנרגיה שלו, כשאינו מפתח את הפוטנציאל שלו, כשאינו מגיע לתכליתו.

לקח לשולחן

מה יש בכל אחד מאיתנו שנסאף "כחומר גלם", כישרון, אנרגיה, טוב לב שאינו מנוצל? יציין כל אחד אצל שכנו לשולחן שמן המבקש רק להאיר.

הצגה

כולם מספרים את נס פך השמן הקטן. אבל שני הטקסטים שאנו אומרים סביב הנרות — "הנרות הללו" ו"על הניסים" — אינם מזכירים אותו בשום מקום. ובכל מקרה, מזכיר הרב, אפשר היה להדליק את המנורה אפילו בטומאה.

השאלה

מדוע הנס שכולם מספרים נעדר מן הטקסטים שכולם אומרים?

התשובה

על הניסים: "ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים... וזדים ביד עוסקי תורתך".

מצות חנוכה היא ההלל עצמו, ועליו אנו מעידים. לא "הנרות הללו" ולא "על הניסים" מזכירים את נס הפך: הוא נוסף אחר כך על הנס הראשון, נס הניצחון. אפילו חריצותם של החשמונאים במציאת פך אינה נזכרת בטקסטים שלנו.

שהחזקים יימסרו ביד החלשים, הרבים ביד המעטים — זה מעשה גבורה. אבל שהרשעים יימסרו ביד שומרי התורה, זה נראה כפוף להיגיון.

מה שהכתוב רוצה לומר הוא שכל מה שבתחום הטבעי נכנס לממד על-טבעי, מרגע שהעם רצה להשיב את הנוכחות האלוהית אל מחשבת האדם, אל דרכו לפענח את דבר ה'.

מסקנת הרב

כשאנו מדליקים את הנרות, אנו יודעים שמצות חנוכה היא ההלל עצמו.

לקח לשולחן

אנו מספרים בשמחה את הסיפורים המרהיבים ושוכחים להודות על העיקר. במשפחתנו, איזה סיפור חוזרים עליו בכל חג — ועל מה מעולם לא אמרנו תודה?

הנס נמשך שבעה ימים: מדוע לחגוג שמונה?

הצגה

בפך השמן היה די להדליק יום אחד. הוא דלק שמונה. החשבון פשוט, והשאלה ידועה לכול: הנס עצמו נוגע רק לשבעה ימים, שהרי ביום הראשון השמן הספיק.

השאלה

מאחר שביום הראשון אין שום נס, מה אומר היום השמיני הזה שאין שבעת האחרים אומרים?

התשובה

אפילו ברכת "אשר יצר" נחתמת ב"ומפליא לעשות".

לא היה צריך לומר שהנס נעשה בשמונה ימים, אלא בשבעה. אלא שכאן הטבעי מצטרף אל העל־טבעי. אנו רואים אפילו בטבעי נס נסתר, שצריך לדעת לקרוא את המסר שלו. כל מה שנראה לנו שייך לשכל הטהור כולל יסוד החומק מהבנתנו. רק בני בינה משווים את הטבעי לעל־טבעי; ומשום שראו את יד ה' מסתמנת מבעד למאורעות, קבעו שירות ותשבחות.

אפילו הברכה שאחרי עשיית הצרכים מחברת את המעשה הטבעי ביותר של הגוף אל הנס.

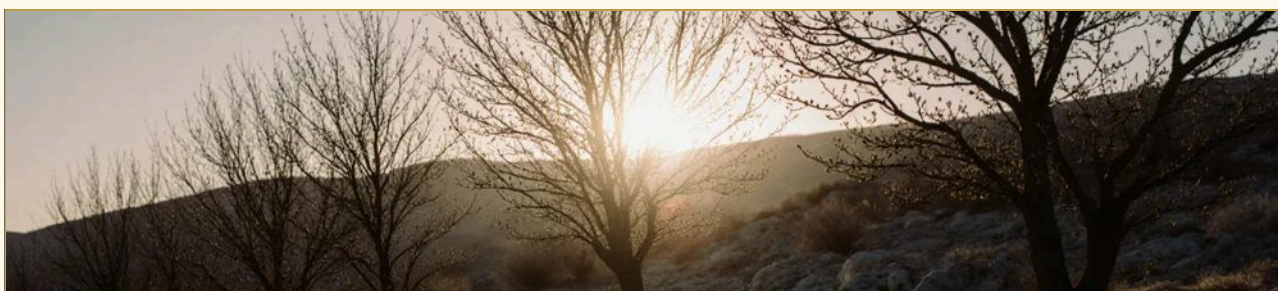
שירות אלה נידונו לגוונו כעבור מאתיים שנה, שכן החשמונאים לא נשארו נאמנים למאבקם. חכמינו ביטלו את מוסדותיהם, אבל שמרו את האור הקטן הזה בפתח בתינו.

מסקנת הרב

בכל ניצחון שאנו משיגים בכוחותינו, תמיד יש יד המסתמנת מבעד לכל המאורעות האלה.

לקח לשולחן

יציין כל אחד דבר בחייו שהוא רואה כרגיל לחלוטין — הבריות, עבודה, נוכחות ליד השולחן הזה. כמה זמן היה צריך לאבד אותו כדי למצוא בו נס?

הצגה

שומעת אחת מתפלאת: כיצד להיות דוגמה לעולם כשהעולם שונא אותנו? הרב משיב בהצביעו על אהדתו של חנוכה, הנחגג אפילו בידי מי שאינם שומרי מצוות. והוא חוזר עד אדם הראשון, שראה את הימים מתקצרים לקראת תקופת טבת, היפוך החורף.

השאלה

מדוע רגעים מסוימים בשנה נושאים כתוכם, בדמות עובר, מאורעות שיתגלו רק הרבה יותר מאוחר?

התשובה

"מעשה אבות סימן לבנים".

אדם הראשון, אחרי חטאו, ראה את הימים מתקצרים ואת החושך עוטף את העולם. כשראה שהם מתחילים להתארך, התעשת: העולם אינו אבוד, יש אפשרות של תשובה. והוא נתן שבח לה' — וחכמינו קושרים לכך את שמונת ימי החג.

כשם שיש מבנה לגוף האדם, יש מבנה לזמן ולמקום. יש ארצות שקשורות יותר מאחרות, ויש זמנים נוחים הרבה יותר למאורעות מסוימים. השבת נקבעה כבר בבריאה, אבל שמירתה התבססה רק הרבה יותר מאוחר. פסח, אומרים חכמינו, כבר נחגג בידי לוט כשקיבל את המלאכים. יום הכיפורים הוא יום עקדת יצחק.

מאורעות אלה קיימים בדמות עובר בזמן ובמקום, והם נושאים בידי האדם, כפי שנישאו בידי האבות.

מסקנת הרב

אנו נושאים זאת. אבל רגע ההתגלות עוד לא הגיע.

לקח לשולחן

האם יש בתולדות משפחתנו רגע שכבר נשא, בלי שידענו, את מה שקרה אחר כך? מה אנו נושאים היום בורע לילדינו?